„Die in den hemel is."

[DE HEMELVAART.]

> En niemand is opgevaren in den hemel, dan die uit den hemel nedergekomen is, namelijk de Zoon des menschen, die in den hemel is. Joh. 3 : 13.

Het leven is onder ons menschen niet als een gang door de vlakte bedoeld, maar wil een *bergtocht* zijn.

Klaar ligt dit uitgesproken in het *Excelsior*, dat eens uitgezongen, weerklank in aller hart vond.

Men wil vooruit, men wil voort, men wil verder, maar dat niet alleen; men wil ook *hoogerop*; en het moet erkend, dat heel de gang van het leven onder het opgroeien dien trek van ons menschelijk hart voedt. Van moeders schoot naar de school, op die school van de laagste naar de hoogste klasse, van knaap jongeling en van jongeling man worden, het is als één aanhoudend hoogerop gaan, beide in statuur en in positie.

Die door God in onze existentie en in ons hart gelegde trek zoekt dan zijne bevrediging in het maatschappelijk leven. Allerwegen rangen, die men snel poogt te doorloopen, om hoe eer hoe beter bij den hoogsten rang uit te komen. En ook waar geen rangen indeelen, toch altoos dieselfde neiging om tot hooger stand en hooger staat op te klimmen, tot eindelijk het hoogste punt bereikt is, en de spanning aflaat.

Die trek wordt al spoedig zondig, zoo hij geen tegenwicht vindt in zelfbeheersching en tevredenheid; maar vergeten mag daarom niet, dat het diezelfde trek is, die in zoo hooge mate de veerkracht ontwikkelt, den moed staalt, en opleidt tot taaie volharding.

Het is met dezen trek van onze natuur als met al wat God ons inschiep. Ook deze gave Gods wordt door de zonde naar het verderf omgebogen, maar onuitroeibaar blijft ze in onze natuur een Goddelijke aandrijving, die, mits naar Gods wil aangewend, verheft en veredelt.

En tot die veredeling komt het vanzelf, als *Excelsior* niet in hoofdzaak op positie, eer en geld wordt aangewezen, maar zich richt op wat men noemt zijn *Ideaal*.

Met Ideaal is dit bedoeld, dat men niet alleen hoogerop wil op de maatschappelijke ladder, maar ook zelf als persoon naar hooger levensdoel grijpt. Geen vrede neemt met het lage van den toestand waarin we verkeeren. Uit het heden naar een betere toekomst, niet slechts voor zich zelf, maar voor de menschheid grijpt. En, al is het nog niet mogelijk dien gewenschten toestand reeds te doen komen, toch vooruit zich vermeit in die hoogere gedachtenwereld en in het edeler beeld, dat zich van zulk edeler leven voor ons zielsoog toovert.

Dat Ideaal nu kan óf enkel voortbrengsel van eigen verzinning wezen, óf het kan de afdruk in onze ziel zijn van een hoogere werkelijkheid.

Product van eigen verzinning is het voor den idealist, die nog niet tot het geloof in Gods eengeboren Zoon is gekomen. Vandaar dat deze idealisten zoo telkens in wilde phantasieën overslaan, die op niets dan bittere teleurstelling uitloopen.

Voor wie gelooft daarentegen, is dat Ideaal nooit anders dan die andere, hoogere werkelijkheid, die op aarde niet te vinden is, maar die eeuwig bloeit om Gods troon.

Al de volheid, al de rijkdom, al de weelde van dit Ideaal ligt daarom voor het kind van God uitgedrukt in dien éénen tooverklank van *den hemel*.

Hoogerop, daarboven, in dien hemel, daar is het Hoogste Goed, daar is al wat rein en heilig, schoon en lieflijk is en welluidt, schitterend in de morgenglansen der eeuwigheid.

Dáár is ons vaderland, dáár is het Vaderhuis, dáár zijn al de speellieden Gods, met de Fonteinen van eeuwige vreugde.

Hooger is er niet, en hooger kan er niet zijn.

Boven *den hemel* gaat niets uit.

Die *hemel* is het volstrekte Ideaal, maar tegelijk de zekerste werkelijkheid.

En daarom, uit dit aardsche, onvolmaakte en bezoedelde leven grijpt Gods kind naar Gods *zaligen hemel*.

En hij grijpt er naar, om nu reeds rijk te zijn door van hieruit in die hoogere wereld door zielsopheffing in te leven, en straks, als hier het pad voleind is, door de poorten des doods zelf in dien hemel in te gaan.

Nu het *Sursum Corda!* Ons hart naar boven!

En dan ónze *hemelvaart*, een zalige ingang in het rijk van licht en glorie!

Tot Nicodemus sprak Jezus, dat hij, de Zoon des menschen, uit den hemel was neergedaald, straks eerst ten hemel zou opvaren, en toch, onderwijl hij met hem sprak, *in den hemel was*.

Dit beduidt, zegt men dan, en zeggen ook onze kantteekenaars, dat Jezus naar zijn Goddelijke natuur alomtegenwoordig was, en alzoo hemel en aarde vervulde.

En dit is ook zoo.

Maar toch, er schuilt nog een diepere gedachte in dit wondere woord.

Jezus had dit niet zóó kunnen uitdrukken, indien er niet in onze menschelijke natuur een mogelijkheid was, om uit te leven buiten en boven ons zelven, en in te leven in hooger wereld, ook al is het dat we nog op aarde zijn

Ge merkt dit reeds, als het bij Zacharias tot Josua heet: „Ik zal u wandelingen geven onder degenen die hier staan", d. i. *onder de engelen Gods*. En sterker nog, als Paulus betuigt: *Onze wandel is in de hemelen*.

Niet hier de hoogste werkelijkheid, en daarboven een wereld die zich in nevelen verliest. Maar omgekeerd, daarboven het oorspronkelijke, het vast staande, het nooit wisselende, de vastheid als van de rots.

En nu ons ingeschapen de gave, de mogelijkheid, om zóó klaar en helder, met zóó vast geloof in dien hemel ons in te denken en er in te leven, dat we als buiten ons zelven treden, ons opheffen naar boven, en ons teleurgesteld voelen, als we straks weer, in de beslommering van dit leven teruggezonken, missen wat we in heilige verrukking genoten.

Dit kan, blijkens de Schrift, tot *extase* worden, zooals Paulus zegt, dat hij opgetrokken is geweest tot in den derden hemel en gehoord heeft, wat hij hier op aarde niet kon oververtellen. Iets onuitsprekelijk heerlijks.

Maar ook waar het niet tot die *extase* komt, is er in Gods verborgen omgang toch wel degelijk een inleven van hieruit in den hemel, en er voor ons innerlijk besef *zijn*.

Dat hoogste nu, wat voor ons slechts de zaligheid van enkele hoog begenadigde oogenblikken is, was bij Jezus het *duurzame*, het altoos blijvende, het nooit weggaande.

Meer nog, door zijn één zijn met den Vader en den Heiligen Geest, was dit inzijn en inleven in den hemel voor Jezus de gewone toestand. En daarom sprak hij van den Zone Gods *die in den hemel* was, ook op 't oogenblik dat Nicodemus hem in menschelijke gestalte voor zich zag.

En nu, na de Hemelvaart, is 't het omgekeerde.

Toen Jezus met Nicodemus sprak woonde hij op aarde, en was toch in den hemel. Nu woont hij in den hemel *en is toch op deze aarde*.

Verlieze Gods kerk dit nimmer uit het oog. De Hemelvaart van Jezus is niet een afscheid. Het is niet, dat de koning van het Godsrijk ons op den Olijfberg verlaten heeft. En dat we nu zonder hem zijn.

Integendeel, zijn Hemelvaart is het ingaan in de macht, in het middenpunt van waaruit heel zijn kerk en elk kind van God bewerkt, bezield, getroost en geregeerd moet worden.

Op aarde was Jezus slechts voor enkelen tegelijk toegangbaar; nu voor allen. Toen slechts op een bepaalde plek en op een bepaald oogenblik; nu onder alle volk, bij dagen en bij nachten. Toen was hij niet in Galilea, als hij in Judea was. Nu is hij voor elk bidder in alle land elk oogenblik genaakbaar.

Hij voert nu over heel zijn kerk het alomvattend, het alles doordringend regiment. En om dat te kunnen doen, ziet hij allen, kent hij allen, en is hij met zijn Goddelijke gedachte en mogendheid bij en om en in elk kind Gods tegenwoordig.

Zittende aan Gods rechterhand in den hemel, is hij op aarde present in elken zielestrijd en in elke worsteling voor zijn Koninkrijk.

Al zien *wij* hem niet, hij ziet *ons*, en zijn schild dekt ons in de ure des gevaars.

Wat de Hemelvaart doet, is niet ons van Jezus of Jezus van ons scheiden, maar wel dit, dat na Jezus Hemelvaart het middenpunt van ons leven van deze aarde verplaatst is naar den hemel.

En dit geeft de scheiding. De scheiding hier op aarde tusschen hen, die van Christus zijn, en hen die buiten hem blijven. De tegenstelling tusschen het Koninkrijk dezer wereld en het Koninkrijk van den Zoon van Gods liefde.

Nu onze Koning op den troon der heerlijkheid is gezeten, is wat onder menschen Jezus toebehoort, een *kolonie van den hemel* te midden dezer aardsch gebleven wereld.

Zoo heeft Jezus Hemelvaart niet ons van Jezus, noch Jezus van ons gescheiden, maar omgekeerd, al wat Jezus op aarde toebehoort, gemaakt tot een stuk menschelijk leven dat bij den hemel hoort, en het den hemel nader gebracht.

En vandaar dan het apostolisch vermaan: „Zoekt de dingen die boven zijn, niet die beneden zijn, *want uw leven is met Christus verborgen in God*".

Amsterdam, 26 Mei 1905.

De critiek en het rapport over Art. XXXVI.

II.

De eerste vraag, die aan de orde komt bij de critiek op het bekende rapport, is, of deputaten metterdaad voldaan hebben aan het hun door de Synode verstrekt mandaat.

Dr. Wagenaar beweert van niet, en Dr. de Moor in de *Bode der Gereformeerde Kerken in Noord-Brabant en Limburg* valt hem bij. Volgens beide broeders ging het ingediende gravamen tegen strekking en zin van de *geheele derde zinsnede* van art XXXVI en niet alleen tegen de woorden, „om te weren en uit te roeien alle afgoderij en allen valschen godsdienst, en het rijk des antichrist ten gronde te werpen". Deputaten hebben volgens hen deze woorden eigenmachtig er uit gelicht, daarover alleen een oordeel geveld en alzoo te kort gedaan aan de bezwaarde broeders. Want wel hebben deze bezwaarde broeders de gewraakte woorden uit de derde zinsnede met name aangewezen als het punt, waartegen hun gravamen ging, maar ze plaatsten er voor de woorden: *onder meer*, en gaven daarmede dus zelf te kennen, aldus Dr. Wagenaar en Dr. de Moor, dat hun gravamen veel meer omvatte.

Nu ontkennen we niet, dat het gravamen zelf iets duidelijker en precieser had kunnen geformuleerd zijn. In het gravamen wordt met zoovele woorden gezegd, dat de broeders „bezwaar hebben tegen den inhoud en de strekking van de derde zinsnede in art. 36 van de belijdenis." Schijnbaar wordt hiermede gezegd, dat het bezwaar deze *geheele* zinsnede geldt. Intusschen, wanneer deze broeders nu nader verklaren, waarin dan hun bezwaar tegen deze zinsnede bestaat, dan zwijgen zij geheel over de taak, die hier aan de Overheid wordt opgelegd „om de hand te houden aan den heiligen kerkedienst, het koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen, het woord des evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt", en noemen zij alleen de gewraakte zinsnede. Alleen van die ééne zinsnede heet het vervolgens, dat zij „*zulks* in strijd met den Woorde Gods achten, en zich in hun conscientie verplicht achten, deze uitspraak niet te belijden, maar te verwerpen". Zoolang de opstellers van dit gravamen zelf als de beste interpreten van hun bezwaar mogen gelden, doet men hun woord geweld aan, wanneer men hun gravamen verder uitstrekt, dan zij zelf blijkens hun pertinente verklaring hebben gedaan. Want wel beroepen Dr. Wagenaar en Dr. De Moor zich op de woorden *onder meer*, maar aan zoo keurige stylisten als deze broeders zijn, is deze lapsus calami kwalijk te vergeven. Indien er stond, dat de bezwaarde broeders *onder meer* bedenking hadden tegen de taak in dit artikel aan de Overheid opgelegd, „om de afgoderij en den valschen godsdienst des noods met het zwaard uit te roeien," dan zou hun opmerking juist zijn. Maar dit staat er *niet*. Er staat, dat *deze zinsnede o. m. aan de Overheid die taak oplegt*; wat eenvoudig het constateeren is van een feit, dat door niemand wordt betwist.

Bovendien, en dit doet alles af, het is ondenkbaar, dat deputaten, die met zooveel nauwkeurigheid dit gravamen onderzocht hebben, zich niet eerst zouden vergewist hebben wat de bedoeling der bezwaarde broeders was. Dr. Bavinck, die zelf het gravamen onderteekende, maakt deel van de commissie uit. Prof. Noordtzij, die evenzoo tot de bezwaarde broeders behoorde, verklaarde in de *Bazuin* zijn hartelijke instemming met het rapport van deputaten. En Dr. A. Kuyper, die wel de geestelijke vader van dit gravamen genoemd mag worden, zegt in de *Gemeene Gratie* Dl. III pag. 90 uitdrukkelijk, gelijk hij ook reeds vroeger verklaard had, dat zijn bezwaar alleen gold dat aan de Overheid hier de taak werd opgelegd „om de ware Kerk desnoods met het zwaard te verdedigen". Zoolang we mogen onderstellen, dat de broeders, die het gravamen hebben ingediend, beter weten dan Dr. Wagenaar en Dr. de Moor wat zij met dit gravamen hebben bedoeld, mag deze bedenking dus als afgedaan worden beschouwd.

Maar al is deze bedenking hiermede formeel uit den weg geruimd, de quaestie zelve grijpt veel dieper in, gelijk terecht door Prof. Visscher in het licht is gesteld. Al is het toch onbetwistbaar, dat de bezwaarde broeders hun gravamen hebben ingediend alleen tegen deze éene zinsnede, deze zinsnede zelve is, zoo zegt men, slechts de uiting van een beginsel, dat aan heel Art. XXXVI en aan heel onze Belijdenis ten grondslag ligt. Het zij zoo, dat de gewraakte zinsnede dit beginsel in zijn meest verwerpelijken vorm ons voor oogen stelt en daarom het bezwaar in de eerste plaats zich tegen *deze* woorden richt, het baat u niets of ge deze woorden al schrapt, wanneer het algemeene beginsel zelf in de confessie gehandhaafd blijft. Ge amputeert dan één lid, waarin de ziektestof het sterkst naar buiten optreedt, maar laat de ziektestof zelve in het lichaam zitten. Nog erger, zulk een amputatie staat feitelijk een gezonde oplossing van de quaestie in den weg, want ze geeft den indruk, alsof men met de schrapping dezer woorden er is. Terwijl het laten staan van deze woorden een te krachtiger prikkel zal wezen voor de conscientie der Kerk om niet te rusten, voordat ze dit punt harer belijdenis geheel herzien heeft naar het licht, dat God thans in zijn Woord ons schenkt.

Hoe schoonschijnend deze redeneering ook zijn moge, toch zal men wel gevoelen, dat ze kerkrechtelijk niet opgaat en ook uit moreel oogpunt kwalijk te rechtvaardigen is.

Kerkrechtelijk niet, omdat de Synode alleen te maken heeft met het ingediende gravamen en niet met bezwaren, die wellicht bij sommige broederen bestaan, maar die nog nooit langs wettigen weg tot hare kennis zijn gebracht. Ook al was het dus juist, dat ook de overige woorden van Art. XXXVI bedenking opleverden, toch heeft de Synode thans alleen te oordeelen over het gravamen tegen de gewraakte zinsnede en daarover alleen een uitspraak te doen.

En moreel niet, omdat de Synode, in afwachting van een volledige revisie der Confessie, niet een bestaand kwaad handhaven mag. Feit is, dat een niet gering aantal broeders conscientie-bezwaren hebben tegen een bepaalde zinsnede onzer Confessie. Hun onderteekening van de Confessie verbindt en verplicht hen, óók dat stuk der Confessie te leeren en voor te staan. Ze verklaren plechtig voor de Synode, dat ze dit om der conscientie wil niet doen kunnen, omdat volgens hun overtuiging dit stuk der Belijdenis in strijd is met Gods Woord. En hoe zou de Synode dan op zoo ernstige klacht kunnen en mogen antwoorden: uwe bezwaren erken ik wel als juist, maar ik blijf desniettegenstaande mijn Confessie handhaven, totdat de tijd rijp is om het geheele Art. XXXVI aan een herziening te onderwerpen!

Bovendien, en dit beslist hier, de wenschelijkheid om Art. XXXVI in zijn geheel te herzien, mag niet op één lijn worden gesteld met het gravamen tegen de gewraakte zinsnede.

Ook onzerzijds hebben wij niet geaarzeld te verklaren, dat het ons liever zou geweest zijn, wanneer deputaten met een nieuwe formuleering van dit artikel voor den dag waren gekomen. Wij gelooven, dat met name de taak van de Overheid, tegenover de Christelijke religie in het gemeen en de Christelijke kerk in het bijzonder, anders en beter uitgedrukt kan worden, dan in dit artikel geschiedt. Zelfs ontkennen we geen oogenblik, dat de woorden: „dat de Overheid de hand te houden heeft aan den Heiligen Kerkendienst, het koninkrijk van Christus Jezus heeft te doen vorderen en het Woord des Evangelies overal heeft te doen prediken," — bij eenzijdige opvatting gevaar opleveren, dat daarmede aan de Overheid een jus in sacra worde toegekend, dat zeker niet in overeenstemming is met de autonomie, die de Kerk van Christus behoort te bezitten.

Maar al zijn we niet blind voor het gevaar van misbruik, dat van deze woorden kan gemaakt worden, toch is de uitlegging, door Dr. Wagenaar en Prof. Visscher van deze woorden gegeven, noch naar de letter noch naar de historie juist te noemen.

Op twee punten kan dit gemakkelijk genoeg worden aangetoond.

Vooreerst wat de financieele ondersteuning door den Staat aangaat. Prof. Visscher wijst er volkomen terecht op, dat onze vaderen er geen bezwaar tegen hadden, dat de Overheid de predikanten salarieerde, en Voetius dit zelfs verdedigde. Het feit zelf is juist; maar natuurlijk gaat het niet aan, elke opvatting van onze vaderen op een bepaald en concreet punt in verband te brengen met Art. XXXVI. Wanneer Dr. Wagenaar dan ook zoover gaat van de woorden: „de hand te houden aan den Heiligen Kerkedienst" identiek te verklaren met: „de tractementen der predikanten te betalen," dan vergeet deze historicus blijkbaar geheel, dat onze confessie is opgesteld niet in 1574 na de vrijmaking van Holland, maar in 1561 onder het Spaansch bewind. Zeker, onze martelaren met een Guido de Brès aan het hoofd hadden den moed om in hun confessie der Overheid toe te roepen: Niet ons moet ge vervolgen, handhaaf den Heiligen Kerkendienst, en roei de afgoderij der Roomsche Kerk uit. Maar wie meent, dat de Kerken toen bij Koning Philips zijn gekomen met als eerste desideratum op hun begeertelijst een post voor hun eeredienst op het budget van het telkens bankroete Sparje, die doet oneer aan de nagedachtenis onzer martelaren.

Volkomen terecht heeft Prof. Noordtzij er onlangs in de *Bazuin* nog op gewezen, dat Calvijn uitdrukkelijk als beginsel verdedigt, dat de gemeente haar eigen dienaren te bezoldigen heeft. De Schrift zelf leert dit duidelijk genoeg. En wanneer veel later, deels uit utiliteits-redenen en deels omdat de Overheid de goederen der Kerk in beslag had genomen, de Kerken van dit beginsel zijn afgeweken en de bezoldiging der Dienaren aan de Overheid hebben gevraagd, dan gaat het niet aan deze latere afwijking van het oorspronkelijke Gereformeerde beginsel aan onze Confessie ten laste te leggen. Art. XXXVI spreekt over financieele ondersteuning door de Overheid met geen enkel woord.

Dit punt kan dus voortaan gerust buiten debat blijven. Moeilijker daarentegen is het tweede punt, waarop met name Prof. Visscher wijst en waarop zelfs zijn geheele betoog gegrond is. Volgens hem — en het feit zelf is onbetwistbaar juist — hadden onze vaderen een geheel andere opvatting van de verhouding tusschen de Overheid en de Kerk. Nog levende onder den invloed van de oude staats-idee, dat de eenheid van het volk alleen bestaan kan, wanneer er éénheid van religie is, en de Overheid daarom te zorgen heeft, dat er een officieele religie is, die van staatswege erkend, gehandhaafd en beschermd wordt, eischten zij, dat de Overheid de zuiverste, d. i. de Gereformeerde religie zou belijden en handhaven. Voor hen was de tegenstelling op het gebied der religie absoluut. Ze kenden, althans in de theorie, niet anders dan een *ware* en een *valsche* kerk, en ze meenden, dat een Overheid, die naar Gods Woord wilde leven, alleen de ware, d.i. de Gereformeerde, Kerk had te handhaven en de andere kerken moest tegenstaan. Al moest daarbij de vrijheid der conscientie van den mensch om God naar eigen overtuiging te dienen, worden geëerbiedigd (de zoogenaamde libertas conscientiae) de vrijheid om een valsche religie publiek te oefenen, als kerk op te treden op staatsrechtelijk terrein en door de Overheid te worden beschermd en erkend, (de zoogenaamde libertas exercitii) was in hun oogen èn met het welbegrepen belang van den Staat èn met den eisch van Gods Woord in strijd.

Dat dit beginsel aan Art. XXXVI ten grondslag ligt, zal niemand ontkennen. Prof. Visscher heeft met die opmerking volkomen gelijk, en deputaten hadden in hun rapport reeds hetzelfde gezegd. Op dit punt nu is ongetwijfeld een keer in de opinie gekomen. Zelfs de partij van Dr. Hoedemaker durft niet meer als eisch stellen, dat de Overheid de Gereformeerde Kerk als staatskerk zal erkennen en de Roomschen, Mennonieten en andere secten zal vervolgen of hoogstens als bijwoners tolereeren. Maar aan de andere zijde mag toch evenmin uit het oog verloren — en naar het ons voorkomt, heeft Prof. Visscher dit te veel in zijn brochure gedaan — dat men met deze bloot negatieve uitspraak er niet is. De Overheid, die architectonisch de verhoudingen heeft te regelen, vindt op haar terrein ook de Kerk van Christus. Die Kerk heeft niet alleen een inwendig geestelijk, maar ook een uitwendig, wil men maatschappelijk, bestaan. Ze komt daarom telkens op allerlei gebied met de Overheid in aanraking, en een absolute scheiding tusschen beide is niet door te voeren. Vandaar dat de Overheid wel degelijk een roeping heeft tegenover de Kerk. Is de Overheid zoogenaamd neutraal, of wil men liever, modern liberaal en daarom gelijk de heer Van Houten het nog pas in de Eerste Kamer verklaarde, alle kerk vijandig gezind, dan zal zij, zooals in Frankrijk onder het liberaal regime thans metterdaad geschiedt, de Kerk bemoeilijken en belemmeren in haar optreden. Ze kan aan de kerk allen invloed op het onderwijs der jeugd ontnemen, de kerkgebouwen en goederen publiek eigendom maken, de Kerk in strijd met haar wezen rangschikken onder de gewone menschelijke vereenigingen enz. Maar ook omgekeerd, indien de Overheid een christelijk karakter draagt, dan zal zij vanzelf de Christelijke Kerk als instelling van Christus eeren, haar tegen allen overlast beschermen, haar zendingsarbeid onder de heidenen niet tegenwerken maar steunen, haar rechtvaardigen invloed gunnen op het volksonderwijs. Neutraal in volstrekten zin kan de Overheid dus nooit tegenover de kerk staan. Ze mag in zooverre neutraal wezen, dat ze geen partij kiest voor een bepaalde kerk en alle kerken gelijkelijk beschermt en haar dezelfde rechten gunt, maar ze zal altijd, waar ze met de kerk in aanraking komt, de kerk óf terugdringen en belemmeren op het publiek terrein, óf bevorderen en zedelijk steunen.

Staat de zaak aldus, en we gelooven niet, dat hierover principieel verschil van gevoelen bestaat, dan is er ook geen het minste bezwaar, dat de Kerk in haar Belijdenis uitspreekt, dat het de roeping der Overheid is om de Kerk die bescherming verleenen. De vraag, waarom het geding gaat, is dus alleen in hoeverre Art. XXXVI deze taak der Overheid tegenover de Kerk juist uitdrukt.

Belijdt nu onze Kerk in Art. XXXVI, dat de Overheid geroepen is om alle afgoderij, valschen godsdienst en het rijk van den Antichrist te weren, uit te roeien en ten gronde te richten, dan ligt hierin ongetwijfeld de oude idee opgesloten, dat de Overheid te beslissen heeft wat de *ware* en de *valsche* godsdienst is; welke kerken zich aan afgoderij schuldig maken en daarom als het rijk van den Antichrist te beschouwen zijn, en dat zij deze valsche kerken desnoods met geweld heeft tegen te gaan. Gelooft men nu, dat onder het N. Testament de Overheid de roeping niet heeft om de ware kerk met het zwaard te beschermen en het rijk van den Antichrist met uiterlijke wapenen ten gronde te werpen, dan kunnen en mogen deze woorden ook niet in de Confessie behouden blijven.

Geheel anders daarentegen staat het met wat Art. XXXVI zegt omtrent de roeping der Overheid tegenover de Kerk in het algemeen. Stond er, dat de Overheid de *zuiverste* of de *ware* Kerk had te beschermen, dan zou hieruit noodzakelijk volgen, dat weglating van de gewraakte woorden principieel geen verschil maakte. Maar dit staat er niet. „Het ambt der Overheid is, zoo luidt de derde zinsnede, om de hand te houden aan den heiligen kerkedienst, het koninkrijk van Christus Jezus te doen vorderen, en het woord des Evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt". Zooals men ziet, is hier van een bepaalde Kerk, met name van de Gereformeerde Kerk, met geen woord sprake. Er wordt gesproken over „den heiligen kerkedienst", over „het koninkrijk van Christus Jezus", over „de prediking van het Woord des Evangelies", maar niet over een ware of valsche, een zuivere of minder zuivere kerk. Al stemmen wij Prof. Visscher en Dr. Wagenaar dus grif toe, dat de opvatting onzer vaderen van de roeping der Overheid tegenover de Kerk een andere was dan de onze, wij gelooven, dat de aangehaalde woorden uit onze Confessie buiten dit geschil staan, omdat zij uitspreken wat door ons zoowel als door hen wordt beleden.

Want wel kan men hiertegen opmerken, dat de uitdrukkingen, door onze Confessie gekozen, dat de Overheid *de hand te houden* heeft aan den kerkedienst, het koninkrijk van Christus heeft te *doen vorderen* en het woord des Evangelies overal heeft *te doen prediken*, toch aan de Overheid een taak en macht schijnen toe te schrijven, die wij haar niet toekennen; maar deze uitdrukkingen mogen niet geoutreerd worden tegen de bedoeling onzer vaderen in. Onze vaderen hebben steeds tegenover alle Libertijnsche bemoeizucht in volgehouden, dat de Overheid geen recht had, om met de inrichting van de kerk zich te bemoeien, over leergeschillen geen uitspraak had te doen, en geen predikanten had aan te stellen of te ontslaan. Heel de worsteling van onze Gereformeerde vaderen van 1574 af tot 1816 toe, is altoos geweest, om de Overheid, die als heerscheres op het gebied der kerk wilde optreden, terug te dringen en de zelfstandigheid der kerk te handhaven. Het zou daarom een slag in het aangezicht dier vaderen wezen, wanneer men de aangehaalde woorden zoo, uitlegde, alsof de Overheid, volgens onze belijdenis, toch geroepen was om zelve of door middel van door haar aangestelde ambtsdragers, het Evangelie te doen prediken, of te bepalen, welke kerkedienst door de kerken moest gevolgd worden. De prediking van het Evangelie, de inrichting van den kerkedienst en de uitbreiding of vordering van Christus' koninkrijk is de taak en roeping van de kerk en van de kerk alleen. En het ambt of officie der Overheid is ook volgens onze Confessie niet, om deze taak aan de kerk uit handen te nemen, maar om, bij de vervulling van die taak, de kerk te beschermen, te helpen en alle beletselen voor haar uit den weg te ruimen.

Over de vraag, *hoever* de overheidsbemoeiing zich daarbij heeft uit te strekken, bestaat zeker geschil tusschen onze vaderen en ons. Maar die vraag raakt niet, als bij het weren en uitroeien van den valschen godsdienst en de afgoderij, een *absoluut* beginsel, maar alleen een geschil over mate en wijze.

Al zouden we nu, ter voorkoming van onjuiste gevolgtrekkingen, de taak der Overheid tegenover de kerk wellicht anders hebben geformuleerd dan onze vaderen het deden, een *principieel* gravamen tegen dit deel der Belijdenis hebben we niet.

Terwijl dit principieele gravamen daartegen wel geldt tegen hetgeen onze Belijdenis zegt aangaande het weren en uitroeien van den valschen godsdienst, omdat dit naar onze overtuiging in strijd is, met hetgeen God in het Nieuwe Testament ons heeft geopenbaard.

De opmerking, dat de schrapping der bedoelde woorden niets baat, zoolang het geheele artikel niet is herzien, is daarom onjuist.

Al wenschen we, even als Dr. Wagenaar en Prof. Visscher, een revisie van het geheele artikel, een gravamen, d. w. z. een *conscientiebezwaar*, hebben we alleen tegen de gewraakte woorden.

Wenschelijkheid van revisie en gravamen zijn twee.

Art. XIII K. O.

Gaarne verleenen we plaatsing aan het volgende schrijven, dat Ds. Donner en Renkema ons toezenden om het rapport van deputaten in zake Art. XIII D. K. O. te verdedigen.

Geachte Redactie!

Nu van meer dan eene zijde in den boezem der Ger. kerken pogingen worden aangewend, om in het vervolg door middel van een Alge-